

MARIA KONNIKOVA
AZ ÁTVERÉS MŰVÉSZETE

MARIA KONNIKOVA

AZ ÁTVERÉS MŰVÉSZETE

MIÉRT DŐLÜNK BE
A SZÉLHÁMOSOKNAK ÚJRA
ÉS ÚJRA?

A fordítás alapja:
Maria Konnikova: *The Confidence Game. Why We Fall for It... Every Time*

Copyright © Maria Konnikova, 2016

Fordította: © Wenszky Nóra, 2017

Szerkesztette: Szentirmai Dóra

Borítóterv: Tabák Miklós

HVG Könyvek, Budapest, 2018
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Káli Diána
www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-304-045-4

Minden jog fenntartva.

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeseti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közzélni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: Sörfőző Zsuzsa

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

*A szüleimnek, Jane-nek és Vitalijnak,
akiktől megtanultam, hogy az élet nem igazságos,
semmit nem adnak ingyen, és nincsenek kivételek.*

*Ni, szép karma hogy szétmered,
be vígan somolyog!
Száját tátja, és így rebeg:
„Kis hal, isten hozott!”*

Lewis Carroll: *Alice Csodaországban*
(Kosztolányi Dezső fordítása)

*Se te, se én rablók nem vagyunk.
Minek kés? Bolondot rabolunk,
Csak hízelgünk, csak hazudozunk,
S egy életre miénk.*

Bulat Okudzsava: *Falánkokról, dicsekvőkről
és bolondokról (A szélhámosduett)*
(Körmendi Ágnes fordítása)

*Halandó, ügyelj
szavunkra, hiszen
szóval hazudunk:
békét mondunk, pedig
háborút gondolunk,
tisztá beszédünk romlott,
és hamisan ígér.*

W. H. Auden: *Az Egyesült Nemzetek himnusza*
(Körmendi Ágnes fordítása)

TARTALOM

BEVEZETÉS	11
1. CSALÓ ÉS ÁLDOZAT	27
2. A FELTÉRKÉPEZÉS	71
3. A SZÍNJÁTÉK	111
4. A CSAPDA	155
5. A MESE	199
6. A BIZONYÍTÁS	229
7. AZ ÖSSZEOMLÁS	261
8. AZ ÖRVÉNY ÉS A MÉLYPONT	291
9. A LESZERELÉS ÉS A BEBIZTOSÍTÁS	319
10. A LEGŐSIBB FOGLALKOZÁS	341
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	361
JEGYZETEK	365
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	375

BEVEZETÉS

A csalók a bűnözés arisztokratái.

David W. Maurer amerikai nyelvész, argószakértő

Dr. Joseph Cyr, a Kanadai Királyi Haditengerészet orvos főhadnagya kilépett a *Cayuga* nevű romboló fedélzetére. 1951 szeptembere volt, a koreai háború második éve. A *Cayuga* Észak-Korea partjai mentén hajózott, a 38. szélességi körtől északra. A reggel jól indult: az orvosnál sem betegséggel, sem sérülésekkel nem jelentkezett senki. Ám kora délután feltűnt valami az őrszemeknek, ami sehogyan sem illett a nyugalmas óceáni látképbe. Egy apró, zsúfolt koreai dzsunkát pillantottak meg, amely örült sebességgel közeledett a hajóhoz. Utasai zászlót lengettek.

A rozzant bárka egy óra múlva a *Cayuga* oldalához simult. A csónakban hatalmas összevisszaságban mocskos testek heverték egymás hegyén-hátán, szám szerint tizenkilenc. Szétronsolt felsőtestek, vérben ázó fejek, kifordult vagy béna végtagok. A sebesültek nagyrészt fiatal fiúk voltak, rajtaütés áldozatai, mint arról később egy koreai összekötő tiszt beszámolt a legénységnek. Golyó és repesz okozta szörnyű sérüléseket szenvedtek, ezért rendelték a fedélzetre dr. Cyr-t, a csapat egyetlen, orvosi képzettséggel rendelkező tagját. Operálnia kell, mégpedig sürgősen. Ha nem cselekszik gyorsan, valószínűleg mind a tizenkilencen meghalnak. Dr. Cyr elkezdte összekészíteni a műszereit.

Csak egy baj volt: dr. Cyr soha nem szerzett orvosi diplomát. Arra meg végképp nem volt felkészülve, hogy egy imbolygó hajó fedélze-

tén bonyolult műtéteket hajtson végre. Az igazat megvallva, még a középiskolát sem végezte el. Még csak nem is Cyrnek hívták. A valódi neve Ferdinand Waldo Demara volt – a férfit máig a világ legsikeresebb szélhámosai között tartják számon. Az ő ténykedését örökíti meg többek között Robert Crichton 1959-es regénye, a *The Great Impostor* (A nagy impostor)¹, amelyből 1961-ben film is készült Tony Curtis főszereplésével. Évtizedeken átívelő karrierje során Demara számtalan álfoglalkozást űzött, ám egyik szerepében sem mozgott olyan otthonosan, mint amikor emberéleteket tarthatott a kezében – vagyis amikor orvosként praktizált.

Az elkövetkező negyvennyolc órában Demara úgy operált, mint ha értene hozzá. Elsősorban egy orvosi tankönyvre támaszkodott, afféle harctéri útmutatóra, amelyet Demara rábeszélésére egy ontariói orvoskolléga állított össze a „harcoló csapatok” számára olyan esetekre, ha nincs mozgósítható orvos a közelben. Emellett Demara bőségesen adagolta az antibiotikumot (a sérülteknek) és az alkoholt (saját magának), valamint igencsak bízott saját képességeiben. Elvégre volt ő már orvos korábban is. No meg pszichológus és tanár, ezenkívül szerzetes – azaz valójában többféle szerzetes –, továbbá egy vallási főiskola alapítója. Miért ne lehetne akár sebész is?

Míg Demara orvosi bravúrokat mutatott be a nyílt tengeren, a sebtében összetákolt és a hullámvész miatt lekötözött műtőasztalon, a hajó fedélzetén egy buzgó ifjú sajtóreferens bolyongott a nagy sztorit keresve. A sajtóközpont állandóan a nyakára járt, de az utóbbi hetekben szinte semmi említésre méltó nem történt. Az újságíró állandóan azzal viccelődött, hogy már igencsak fáj a foga egy jó sztorira, ezért amikor a koreai dzsunka megmentésének híre elterjedt a legénység körében, alig tudta leplezni izgalmát. Dr. Cyr története mesébe illett, egyszerűen maga volt a tökéletes téma. Dr. Cyrnek nem kellett volna segítenie az ellenségnek, de nemes lelke arra készítette, hogy ne habozzon. És micsoda eredménnyel! Tizenkilenc műtét. És tizenkilenc sérült sokkal jobb állapotban hagyta el a hajót, mint ahogy megérkezett. Mit szólna a doktor úr, ha egy rövid méltatást írna róla, hogy nyoma legyen az elmúlt hét jelentős eseményeinek?

Hogyan is állhatott volna ellen a csábításnak Demara? Hisz annyira bízott a sérthetetlenségében, annyira biztonságban érezte magát dr. Joseph Cyr kölcsönvett bőrében, hogy nem bánta, ha a médiafigyelem fókuszába kerül. És tényleg elvégzett néhány mesteri műtétet, legalábbis saját véleménye szerint. A Cyr doktor hőstettéről szóló hírek pedig hamarosan egész Kanadát bejárták.

A valódi dr. Joseph Cyr kezdett kijönni a sodrából. Október 23-a volt, és ő csendben üldögélt edmundstoni otthonában: próbált nyugodtan olvasni. De egyszerűen nem hagyták békén. A telefon megállás nélkül csörgött. Amint letette a kagylót, vehette is fel újra.

– Ön az a bizonyos koreai orvos? – ezt akarta tudni minden jó szándékú érdeklődő. – Vagy a fia volna az? Esetleg egy rokona?

– Nem és nem – ismételtette mindazoknak, akik vették a fáradságot, hogy odafigyeljenek rá. – Nem vagyok a rokona. Számtalan Cyr nevű ember létezik, és rengeteg Joseph Cyr. Nem én vagyok az.

Néhány órával később újból megcsörrent a telefonja. Ezúttal egy barátja hívta, aki felolvasta neki a „csodadoktor” életrajzát. Igaz, hogy többen viselhetik a Joseph Cyr nevet, de ennek a Cyrnek az életrajza pontról pontra megegyezett az övével. Egy idő után úgy érezte, ez nem lehet véletlen. Megkérte a barátját, küldjön róla fényképet.

Valami nyilvánvalóan nem stimmel. Cyr pontosan tudta, ki ez az ember. – Várj csak, ez a barátom, John Payne atya a keresztény iskolatestvérektől! – kiáltott fel meglepetten. Payne atya megismerkedésük idején novícius volt. A Payne nevet akkor vette fel, amikor maga mögött hagyta világi életét, amelyben – Cyr emlékei szerint – orvosként dolgozott, akárcsak ő. Ha nem csalt az emlékezete, eredetileg dr. Cecil B. Hamann-nak hívták. De vajon, ha később visszatért is az orvosláshoz, miért vette fel Cyr nevét? Hisz a saját bizonyítványai is elegendők lettek volna. Ebben a pillanatban Demara gondosan felépített hamis világáról elkezdett lecsúszni a lepel.

És hamarosan le is hullott. Ám az, hogy elbocsátották a haditengerésztől, közel sem tett pontot a karrierje végére. A nemzetvédelemért felelős haditengerészet kínos helyzetében nem emelt ellene

vádat – hogy is tehetnék volna, ha egyszer a saját alkalmazottjukért nem tudnak felelősséget vállalni? Így Demara–Cyr csendben megkapta a felmondólevelét, és megkérték, hogy hagyja el az országot. Őt azonban annyira feldobta a siker, hogy esze ágában sem volt engedelmeskedni. Tetteiért ugyan egy ideig elítélte a közvélemény, de ez nem akadályozta meg abban, hogy újabb és újabb álcákat öltson magára – hatalmas sikerrel. Volt ő minden: börtönőr, értelmi fogyatékos gyerekek nevelője, egyszerű angoltanár, majd építőmérnök, aki kis híján leszerződött egy nagy híd megépítésére Mexikóban. Amikor Demara harminc évvel később meghalt, dr. Cyr már csak egy volt a több tucat személyiség közül, akiket élete során megtestesített. Köztük volt Robert Crichton is, Demara életrajzírója: a könyv megjelenése után nem sokkal, pályafutása csúcán a szélhámós még saját krónikása bőrébe is belebújt.

Demara – azaz Fred, ahogy a valódi énjét ismerők hívták – időről időre olyan pozíciókban bukkant fel, amelyekben óriási hatalommal rendelkezhetett: emberek gondolatait uralta az osztályterekben, emberek testére vigyázott a börtönben, emberek életéért felelt a *Cayuga* fedélzetén. Időről időre le is leplezték, de ő újra meg újra visszatért, hogy ismételten lépjen csalja környezetét.

Hogyan lehetett ennyire sikeres? Vajon mindig különösen sebezhető és hiszékeny célpontokat szemelt ki? Nem hinném, hogy a texasi börtönökre, amelyek az Egyesült Államok legkeményebb ilyen intézményei közé tartoznak, jól illene a fenti leírás. Talán megnyerő, megbízható alaknak látszott? Nem valószínű. A 185 centi magas, majdnem 115 kilós Demara szögletes állkapcsa egy amerikaifocistára emlékeztetett, apró szeme egyszerre csillogott vidáman és ravaszul – Crichton négyéves kislánya, Sarah sírva fakadt, sőt ijedtében hátra is hőkölt, amikor először megpillantotta. Vagy másról van itt szó, egy sokkal mélyebb, alapvetőbb dologról? Valamiről, ami inkább rólunk árulkodik és arról, hogyan látjuk a világot?

Ez egy réges-régi történet: a hit története. Azé az alapvető egyetemes emberi szükségleté, hogy higgyünk valamiben, ami értelmet ad

az életünknek, ami megerősíti az önmagunkról, a világról és a benne elfoglalt helyünkről kialakult képet. „A vallás akkor keletkezett, amikor az első csaló találkozott az első ostobával” – mondta állítólag Voltaire. Könnyen lehet, hogy a mondás valóban a francia filozófustól ered, aki nem különösebben rajongott az egyházért, bár ugyanezt a szállóigét – vagy kissé módosított változatát – tulajdonították már Mark Twainnek, Carl Sagannak és Geoffrey Chaucernek is. Annyira találó megfogalmazás, hogy valaki, valahol, valamikor bizonyosan így mondta.

Elsősorban azért érezzük annyira találónak, mert alapigazságra tapint rá. Arra, hogy öntudatra ébredésünk első pillanatától fogva feltétlenül és teljes mértékben szükségünk van a hitre. Csecsemőként az ember meg van győződve róla, hogy megetetik és megvigasztalják, felnőttként pedig bízunk benne, hogy az őt körülvevő világ többnyire igazságos és tisztességes. Bizonyos szempontból így a Demarához hasonló csalóknak könnyű dolguk van. Mi magunk végezzük el a munka oroszlánrészét helyettük: el akarjuk hinni, amit mondanak nekünk. Az ilyen emberek zsenialitása egyrészt abban rejlik, hogy pontosan tudják, mit szeretnénk, másrészt abban, hogy meg tudnak győzni: pontosan rájuk van szükségünk vágyaink beteljesítéséhez.

A Demarához hasonló csalók ott bukkannak fel, ahol a legnagyobb rájuk az igény, és abban az álarcban, amelyikre a leginkább szükség van: például szakavatott doktorként jelentkeznek önként a haditengerészethez, ahol épp nagy az orvoshiány, vagy börtönőrként a legproblémásabb elítéltek őrzésére vállalkoznak. A piramisjáték szervezője pont akkor lép fel tökéletes befektetési ajánlatával, amikor kevés a pénzünk és a piac válságban van. A tudós pontosan azt a klónozásban elért átütő sikert jelenti be, amelyre mindenki régóta vár. A műkereskedő éppen azt a Rothko-festményt ajánlja megvételre, amelyet a gyűjtő sehol másutt nem tudott fellelni. A politikus végre megoldást kínál a városlakókat évek óta bosszantó problémára. A gyógyító birtokában van a tökéletes gyógyszernek, a megfelelő cseppeknek, a szükséges fogásoknak. Az újságíró pedig megírja a tökéletes sztorit, amellyel világrengető hírt közöl. Ám mindezeknél

sokkal, de sokkal előbb születik meg a vallási vezető, aki reményt és megváltást ígér a kilátástalanságban, és megesküszik rá, hogy valahol, valamikor a világ majd igazságos lesz.

Az 1950-as években David W. Maurer (1906–1981) amerikai nyelvész beleásta magát a csalók világának tanulmányozásába, akiket a „bűnözés arisztokratáinak” nevezett. A kemény fiúk módszerei – mint a lopás, a rablás, az erőszak vagy a fenyegetés – távol állnak a csalóktól. Az átverés művészetéhez ezeknél kifinomultabb eszközök-re és képességekre van szükség. Az igazi csaló nem alkalmaz kényszert: eléri, hogy bűnrészesek legyünk a saját magunk ellen elkövetett bűncselekményben. Nem lop el semmit, mi adjuk neki. Nem kell fenyegetőznie, mi mondunk el neki mindent. Azért hisszük el a szavait, mert hinni akarunk neki, nem pedig azért, mert rákényszerít. Így önként felajánlunk neki mindent, amit szeretne – pénzt, elismertséget, bizalmat, hírnevet, törvényességet, támogatást –, és csak akkor kapunk észbe, amikor már túl késő. Hiszen állandó és erős vágyunk, hogy hihessünk a másiknak és magyarázatot találjunk a világ működésére. Ha a megfelelő szavakat halljuk, szinte bármivel egyetértünk és bárkire rábízunk magunkat. Gondoljunk csak az összeesküvés-elméletekre, a természetfeletti kapcsolatos hiedelmekre vagy a parajelenségekre – elképesztően rászedhetők vagyunk. Más szóval, ahogy a pszichológusok mondanák, a hiszékenység minden bizonnyal nagyon mélyen rögzült az ember viselkedési mintázataiban. Agyunk fogékony a történetek befogadására. Sóvárgunk a sztorik után, és ha nincs kéznél egy kész történet, megalkotjuk. Honnan jöttünk? Mi létezésünk célja? Miért olyan a világ, amilyen? Az ember nem kedveli a bizonytalanságot és a többértelműséget. Ha valaminek nincs értelme, akkor keresni kezdjük a hiányzó láncszemet. Ha nem értjük, mi, miért és hogyan történt, magyarázatokat keresünk. A csalók pedig itt lépnek színre – hisz legnagyobb erősségük a jól felépített történet.

Egy kétes hitelességű anekdota szerint Jacques Prévert francia költő egyszer az utcán sétálva meglátott a járdán egy vak embert, aki a kezében egy „Vak ember, nyugdíj nélkül” feliratú táblát tartott.

A költő megszólította. Érdeklődött, hogy megy az üzlet, mennyire segítőkészek az emberek.

– Nem jól – válaszolta a férfi. – Egyesek adnak, de a többség meg sem áll, csak mennek tovább.

– Elkérhetem a tábláját? – kérdezte Prévert. A vak ember bólintott.

A költő megfordította a táblát, és ráírt valamit. A következő nap ismét a vak ember felé vette az útját.

– És most? Most hogy megy a bolt? – kérdezte.

– Hihetetlen jól – válaszolt a férfi. – Ennyi pénzt még soha életemben nem kaptam.

A tábla hátoldalára Prévert a következő szöveget írta: „Jön a tavasz, de én nem fogom látni.”

Egy meggyőző történet hatására azonnal megnyílunk. A hinni akarás elaltatja a szkepticizmusunkat. Ugyanazzal a módszerrel, amellyel sikerült megtölteni a vak ember kalapját, bármelyikünket fogékonyra lehet tenni egy meggyőző történetre – akár a hasznunkra válik, akár a kárunkra.

A bűvész előadására is azért megyünk el, mert átverésre vágyunk. Azt szeretnénk, hogy csalással elkendőzzék előlünk a valóságot, s így a világot valamivel meseszerűbbnek, nagyszerűbbnek láthassuk, mint előtte. A bűvész sok tekintetben ugyanazokat a módszereket alkalmazza, mint a csaló – ám az ő mutatványából hiányzik a csaló szégyenletes végjátéka.

– A varázslat tulajdonképpen nem más, mint tudatos és szándékos csalás – mondta nekem egy decemberi délutánon Michael Shermer tudománytörténész, aki több évtizedes munkássága során számos alkalommal leplezett le a természetfelettil és különböző áltudományokkal kapcsolatos állításokat. – Ne érezd magad hülyének, ha beugrasz neki. Ha nem ugrasz be, akkor a bűvész valamit elhibázott.

Shermer – a Szkeptikusok Társasága (Skeptics Society) és a *Skeptical* magazin alapítója – sokat elmélkedett azon, miért fordul át oly gyakran a varázslathoz való vonzódásunk a mágia kevésbé emelkedett formái iránti fogékonyságba.

– Vegyük például a klasszikus pohárjátékot. Hiába magyaráznom el, akkor is működne. Nem számít, ha ismerjük a Penn és Teller-féle, lefordított poharakon átjutó golyók titkát, nem ez a trükk. Hanem maga az előadás menete és módja. Egy egész történet rejlik mögötte, ezért olyan hatékony.

A bűvésztükkök és a csalók játszmái ugyanarra az alapelvekre vezethetők vissza: hiedelmeink manipulálására. A bűvész a vizuális érzékelésünket módosítja, azon dolgozik, hogy másként lássuk és tapasztaljuk a valóságot. Egy pillanatra eléri, hogy ne higgyünk a szemünknek, s mi elbizonytalanodunk, hogy mi lehetséges, s mi nem. A bűvész szemünk és agyunk gyengeségeit kihasználva alkotja meg az alternatív világot, a csaló pedig ugyanezt teszi, csak mélyebbre hatol. A kisebb átverések, mint az itt a piros, hol a piros, gyakorlatilag bűvésztükkök – azzal a különbséggel, hogy itt a cél aljas. Ám a heteken, hónapokon vagy akár éveken át folyó nagyobb léptékű átverések a valóságot ennél alaposabban átírják, játékot űzve az emberekről és a világról alkotott alapvető elképzeléseinkből.

Az igazi csalók a csodavárásra építenek, arra a szűnni nem akaró vágyunkra, hogy megízlelhessük a létezés magasabb rendű és valamiképpen értelmesebb formáját. Amikor áldozatul esünk egy csalónak, nem azt akarjuk, hogy átverjen – vagy legalábbis ezt hisszük magunkról. Ám amíg él bennünk a csodák iránti sóvárgás, amíg egy olyan életre áhítózunk, amely nagyszerűbb a hétköznapijainknál, addig a csalók számára nyitva áll az út.

Bár csalók már ősidők óta járják a világot, a csalás vagy szélhámosság elterjedt angol elnevezése, a *confidence game* (bizalmi játszma) valószínűleg 1849-ben hangzott el először, William Thompson bírósági tárgyalásán. A *The New York Herald* beszámolója szerint az elegánsan öltözött Thompson fel-alá sétált Manhattan utcáin, és beszédbe elegyedett a járókelőkkel. Egy idő után szokatlan kéréssel rukkolt elő: „M megbízik ön annyira bennem, hogy rám bizza a karóráját holnapig?” Erre a vakmerő, a tisztességbe vetett bizalomra apelláló kérésre igen sokan megváltak az órájuktól – örökre. Így született meg a *con-*

fidence man vagy *con man* („bizalomember”) fogalma, vagyis azé a szélhámosé vagy csalóé, aki a másoktól elnyert bizalmat saját önös céljaira használja fel. Megbízik ön bennem? Mit adna nekem azért, hogy ezt bebizonyítsa?

A csalók mindenféle ötlettel előállhatnak. Vannak gyors sikerrel kecsegtető átverések, mint a hírhedt itt a piros, hol a piros, amit ma is lelkesen játszanak a nagyvárosok utcáin néhány bámulatosan ügyes kézmozdulat és hatásos mondóka kíséretében. A nagyobb lélegzetű csalások, amelyeknek a kivitelezése hosszabb időt és komoly találékonyságot igényel – kezdve a hamis személyazonosság felvételétől a piramisjátékon át a vadonatúj világok (új ország, új technológia vagy új gyógymód) kitalálásáig –, új otthonra letek az interneten, de a régi szép offline világban is virágoznak.

Az átveréseket, csalásokat általában fantáziadús nevekkal illetik. A zsákbamacsát, vagyis a látatlanban vásárlást – azaz amikor úgy cserél gazdát az áru, hogy az olcsó ár fejében a vevő nem ellenőrzi, pontosan mit is vesz – angolul *pig in a poke* (malac a zsákban) néven ismerik. A kifejezés első írásos említése 1530-ból való: Richard Hill *Common-place book* (Kis mindentudó) című művében figyelmeztette az olvasót, hogy mielőtt megvenne egy malacot, nyissa ki a zsákot, nehogy végül kiderüljön, hogy nem is az van benne. Egy másik trükk, a *Spanish Prisoner* (spanyol elítélt) leírása a *The New York Times* oldalain jelent meg 1898-ban: „az egyik legvonzóbb és feltehetőleg legsikeresebb átverési módszer, amelyről a rendőrségnek tudomása van”², és amelyet az 1500-as években már bizonyosan alkalmaztak.* Búvós tárca, aranyrúd, zöld portéka, banco, nagy üzlet, távirat, jutalom, rongy – a szélhámosságok elnevezéseinek sokszínűségét csak a változatok száma múlja felül.**

* A módszer lényege, hogy a csaló gazdag embernek adja ki magát, akit Spanyolországban tévedésből bebörtönöztek, és pénzt kér a szabadulásához, későbbi jutalmak fejében. (*A ford.*)

** Ezek a tőzsdei, lóversenyfogadási és kártyacsalások, hamis aranytömbbel, pénzzel, biztosítási kötvénnyel és egyebekkel történő átverések – az erede-

A csalás a legősibb játszma, amely azonban ennek ellenére különösen jól működik a modern világban. A szédületes ütemű műszaki fejlődés új aranykort hozott a csalók számára. A szélhámosok az átalakulások és gyors változások idején húzzák a legnagyobb hasznot, amikor sok az újdonság, és a világot már nem lehet a régi módon szemlélni. Ezért élték virágkorukat az aranyláz évtizedeiben, és vettek birtokba újabb és újabb területeket az Egyesült Államok nyugatra való terjeszkedésekor. Ezért növekszik a csalók száma forradalmak, háborúk idején és politikailag zűrzavaros időkben. Az átmeneti időszakok kifejezetten kedvezőek számukra, mert ilyenkor megnő a bizonytalanság. A csaló szívének pedig semmi sem kedvesebb, mint ha kihasználhatja a megszokott világunk változásából fakadó nyugtalanságot. Ilyenkor elővigyázatosságból talán a múltba kapaszkodunk, de azt is észrevehetjük magunkon, hogy nyitottak vagyunk új, váratlan dolgokra is. Így aztán nem könnyű megítélni, hogy egy új típusú vállalkozás nem a jövő nagy ígérete-e.

A ma is előszeretettel űzött átverési technikák jó része a 19. században, az ipari forradalom nyomán fejlődött ki. Manapság a digitális forradalom korát éljük, és bizonyos szempontból a csalók számára ez a legmegfelelőbb. Hiszen az internetnek köszönhetően minden egyszerre változik, a legalapvetőbb dolgoktól kezdve (hogyan ismerkedünk emberekkel, létesítünk kapcsolatokat) egészen az életünk napi ritmusáig (hogyan vásárolunk, eszünk, időzítjük az értekezleteket, szervezzük a randevúkat, tervezzük a nyaralásainkat). Ha nem használjuk ki a világháló adta lehetőségeket, technofóbnak titulálnak, vagy még rosszabbnak. (*Hogyan találkoztatok? A neten? És... összeházasodtok?*) Ám ha túlságosan belemerülünk az internet világába, akkor a régebben csak bizonyos helyeken, bizonyos szituációkban ránk leselkedő veszélyek – például amikor az aluljáróban elhaladunk egy nagy kartondoboz mellett, amin itt a piros, hol a pirost

---

tiben *magic wallet, gold brick, green goods, banco, big store, wire, payoff* és *rag* – ma a csalás, svindli, szélhámosság szinonimájaként is használatosak az angolban. (*A szerk.*)

játszottak, vagy amikor egy ismerősünk ismerőse felhívott egy remek befektetési lehetőséggel – ma minden alkalommal felbukkannak, ahányszor csak bekapcsoljuk a tabletünket.

Ezért aztán akármilyen kifinomult technikákat alkalmazunk is, akármennyire bővülnek is a tudományos ismereteink, akármennyi más jelét véljük is felfedezni a társadalmi fejlődésnek, a csalók felbukkanásának valószínűsége nem csökken. Pontosan ugyanazok a trükkök, amelyeket egykor a vadnyugat nagyobb üzleteiben alkalmaztak, ma az e-mail-fiókunkban köszönnek vissza; azok a követelések, amelyek valaha táviratilag érkeztek, ma a mobiltelefonra jönnek. Sms egy családtagtól, kétségbeesett hívás a kórházból. Üzenet a Facebookon egy unokatestvértől, aki külföldön ragadt. Egyszer a *Kapj el, ha tudsz* című életrajzi film ihletőjét, Frank Abagnale-t megkérdezték, hogy világraszóló ifjúkori átveréseit véghez tudná-e vinni a mai világban, ahol a technológiai eszközök egyre fejlettebbek. A pilótafülkétől a kórházakig mindenütt hatalmas szélhámosságokat elkövető férfi felnevetett. „Ó, sokkal, de sokkal könnyebben – mondta. – Az ötven évvel ezelőtti, kamaszként elkövetett csínyeim ma négyezerszer könnyebb lenne megcsinálni a technológiai fejlődésnek köszönhetően. A csúcstechnológia jó táptalajt nyújt a bűnözésnek. Ez mindig is így volt, és mindig is így lesz.”

A technológia nem tesz jártasabbá a világ dolgaiban, nem tesz okosabbá, és nem véd meg minket. Egyszerűen csak új terepet kínál az átverés évezredes hagyományainak. Miben hiszünk? A csaló meg fogja találni hitünk megingathatatlan pontjait, és ezekre alapozva egy árnyalatnyival megváltoztatja a körülöttünk lévő világot. Ám annyira bízunk a kiindulási pontokban, hogy észre sem vesszük, mi történt.

2008 óta az Egyesült Államokban több mint 60%-kal nőtt a megkárosított fogyasztók száma. Az online elkövetett csalások száma megduplázódott: 2007-ben az átverések közel egyötödét tették ki, 2011-ben viszont az arányuk már 40%-ra emelkedett. Az internetes bűnözéssel foglalkozó Internet Crime Complaint Center (IC3) a jelentése szerint 2012-ben több mint 300 ezer online csalásról szer-

zett tudomást, amelyekkel a csalók összesen 525 millió dollárnyi kárt okoztak.³

Az amerikai Szövetségi Kereskedelmi Bizottság (Federal Trade Commission, FTC) 2011–2012-es felmérése szerint az Egyesült Államok teljes felnőtt lakosságának valamivel több mint 10%-a, azaz mintegy 25,6 millió ember esett valamilyen csalás áldozatául. Az összes csalás száma még ennél is magasabb volt, elérte a 37,8 milliót. Hajszálnyival több mint 5 millió embert érintett a legnépszerűbb átverési forma: a hamis fogyókúrás szerek forgalmazása. 2,4 millió felnőttet sikerült csőbe húzni a második leggyakoribb csalással: nyeremények felajánlásával. A dobogó harmadik fokán, 1,9 millió érintettel a különböző vásárlói klubok állnak. (Ezeket ajánlják azokon az idegesítő reklámcetliken, amiket egy mozdulattal szoktunk a szelektív kukába dobni. Ha bedőlünk nekik, gyorsan kiderül, hogy az ingyenes ajánlat hamarosan vég nélkül fizetendő tagdíjjá változik. Ám többnyire azt sem tudja az ember, hogy egyáltalán beiratkozott a klubba.) A listán ezt szorosan követi a jogosulatlan internetes számlázás (1,9 millió), majd a távmunka-lehetőségek ajánlása (1,8 millió) következik. Az átverések egyharmadát az interneten keresztül kezdeményezték.

Becslések szerint 2015-ben az Egyesült Királyságban a háztartások 58%-ába telefonáltak csalók, akik elsősorban bankok, a rendőrség, számítógépes cégek vagy más hihetően csengő vállalkozások alkalmazottainak adták ki magukat. Jó néhányan nem ugrottak be a hamis hívásoknak. Ám a szélhámosok még így is majdnem 24 millió fontot zsebelhettek be – holott előző évben ez az összeg csupán 7 millió fontra rúgott.

Számos esetről nem tesznek feljelentést, egyes vélemények szerint a csalások többsége rejtve marad. Az Amerikai Nyugdíjasok Szövetsége (American Association of Retired Persons, AARP) egy tanulmánya arra a következtetésre jutott, hogy az 55 évesnél idősebb áldozatoknak csupán 37%-a ismeri be, hogy csaló hálójába került. Ez az arány az 55 évnél fiatalabbak esetében is alig haladja meg az 50%-ot. Az emberek nem szívesen vallják be, hogy átverték őket, így a leg-

több csaló sosem kerül bíróság elé, hiszen nem is szereznek róluk tudomást a hatóságok.

A szélhámosok egyetlen dologra támaszkodnak, függetlenül attól, hogy milyen csatornán keresztül és milyen álarc mögé bújva közelítik meg áldozatukat: a másik emberbe vetett bizalom manipulálására. A szélhámosokat azért nem jelentik – sőt nem is fedezik – fel, mert senki sem akarja beismerni, hogy alapvető meggyőződési tévesek. Nem sokat számít, milyen csalásról van szó: piramisjátékról vagy meghamisított adatokról, hamis árajánlatokról vagy félrevezető állításokról, műkincshamisításról vagy kétes egészségügyi szolgáltatásokról, történelemhamisításról vagy csalóka jövőképről. Mindez alapján véve, pszichológiai értelemben a bizalomról szól – pontosabban a másik bizalmának kijátszásáról.

Ez a könyv nem az átverések evolúcióját beszéli el. Az sem célja, hogy minden létező csalástípust bemutasson. Sokkal inkább azoknak a pszichológiai elveknek a feltárására vállalkozik, amelyek a legegyszerűbb és a legrafináltabb átverést is működtetik. Lépésről lépésre haladunk, az ötlet megszületésének pillanatától egészen végrehajtásának következményeiig.

A csalás kiindulópontja a pszichológiai játszma. A csaló szemszögéből nézve az első feladat az áldozat kiszemelése és kiismerése (feltérképezés). Ki az illető? Mit szeretne? Vajon hogyan lehet az ő vágyait a saját célunk elérésére használni? Ehhez elsősorban az empátia és a szoros kapcsolat megteremtésére van szükség (színjáték): érzelmileg meg kell alapoznunk a viszonyt, mielőtt elindítjuk tervünket. Csak ekkor térhetünk át a logikára és a rábeszélésre (csapda): vázoljuk a tervet (mese), bemutatjuk a módszert, majd bizonyítékokat sorakoztatunk fel a mellett, hogy mindez a másikkal milyen előnyökkel jár és mennyi hasznot fog hajtani számára (bizonyítás). És pontosan úgy, mint a pók hálójába került légy, az áldozat minél inkább küzd, annál kevésbé tud szabadulni (összeomlás). Mire észreveszi, hogy a helyzet kockázatos, addigra már olyan sokat tett bele a folyamatba érzelmileg és általában anyagilag is, hogy a meggyőzés jó részét már maga elvég-

zi. Sőt, a balek akár önként is egyre jobban belekeveredhet (örvény), így mire teljesen megkopasztják (mélypont), már azt sem tudja, mi történt vele. A csalónak talán nem is kell győzködnie az áldozatát arról, hogy hallgasson (leszerelés és bebiztosítás), az valószínűleg magától is csendben marad. Az ember ugyanis a leghatékonyabban saját magát tudja átejtetni. A csalók a játszma minden egyes lépésénél újabb és újabb ötleteket húznak elő egy feneketlen zsákból, hogy tovább manipuláljanak. Az áldozat pedig, ahogy egyre inkább bevonódik, egyre többet árul el magáról – ezzel a csaló malmára hajtva a vizet.

Mindenki ismeri a mondást: „Ha valami túl szép ahhoz, hogy igaz legyen, valószínűleg nem az”, vagy másképp szólva: „Semmit nem adnak ingyen.” Magunkkal kapcsolatban azonban hajlamosak vagyunk ebbe a „valószínűlegbe” kapaszkodni. Ha valami túl szép ahhoz, hogy igaz legyen, nem az – kivéve, ha rólunk van szó. Megérdemeljük, hogy szerencsénk legyen. Megérdemlem, hogy enyém legyen a nagy lehetőség egy aukción, hisz egész életemben galériákban dolgoztam. Ez már várható volt. Megérdemlem az igaz szerelmet, hisz pont elég rossz kapcsolaton vagyok már túl. Megérdemlem, hogy végre-valahára pénzügyi sikereim legyenek, hisz már rengeteg tapasztalatot szereztem az évek során. Sajnos azonban a „túl szép, hogy igaz legyen” és a „megérdemlem” között ellentét feszül. Efellett azonban szemet hunyunk, ha a saját cselekedeteinkről és döntéseinkről van szó. Ha valaki más számol be arról, hogy milyen hihetetlenül jó üzletet kötött vagy mekkora mázlija volt, rögtön tudjuk, hogy átvették. Ám amikor mindez velünk történik, egyszerűen a jó szerencsének tulajdonítjuk az egészet. Hisz már épp megérdemeltük, hogy jóra forduljanak a dolgok.

Emellett páratlan elégedettséggel tölt el, ha sérthetetlennek hihetjük magunkat. Ki ne érezne egy kis örömet mások nyomorúsága láttán? Hiszen önmagunkról azt gondoljuk, hogy ennél sokkal, de sokkal okosabbak vagyunk. Nyugodtan kinevethetjük azt a vén szerencsétlent, aki bedőlt egy ennyire átlátszó trükknek – mi agyafúrtabbak, bölcsebbek, cinikusabbak és szkeptikusabbak vagyunk. Mások bedőlhetnek egy ilyennek. De mi? Soha!

És mégis, amikor felbukkan egy csaló, bármelyikünk áldozatul eshet neki. Annak ellenére, hogy védettnek gondoljuk magunkat – vagy épp ezért –, mindannyian belesétálhatunk a csapdába. Ebben rejlik a zsenialitásuk, az átverés valódi művészete – még a legfigyelmesebb műértőt is törbe tudják csalni varázslatos meggyőzőképességükkel. Az elméletirészecske-fizikus vagy a hollywoodi stúdió vezetője nincs nagyobb biztonságban tőlük, mint a nyolcvanéves floridai nyugdíjas, aki jóhiszeműen egy kihagyhatatlan üzletbe fekteti megtakarított pénzét – amit természetesen soha nem fog vizontlátni. A ravasz Wall Street-i befektető ugyanakkora eséllyel lesz átverés áldozata, mint a zöldfülű pénzember; az ügyész, akinek az indítékok vizsgálata a kisujjában van, ugyanolyan valószínűséggel bepalizható, mint a szomszéd néni, aki azt gondolja, minden igaz, amit a vicclapban olvasott.

Mégis, hogyan csinálják? Miért hiszünk nekik, s ők hogyan használnak minket a saját céljaikra? Mindenkit átvernek egyszer. Valamilyen csaló biztosan behúz a csőbe, mindenkit. A nagy kérdés az, hogy miért. És főleg, hogy sikerül-e valaha eléggé kiismernünk a saját észjárásunkat ahhoz, hogy ki tudjunk szállni a játékból, mielőtt túl késő lenne.